

TẬP TỤC MAI TÁNG, CHĂM SÓC LINH HỒN NGƯỜI QUÁ CỐ TRONG ĐỜI SỐNG NGƯỜI DAO QUẦN CHỆT Ở XÃ QUẦN CHU, HUYỆN ĐẠI TỪ, TỈNH THÁI NGUYÊN

TS. Mai Thị Hồng Vĩnh
Đại học Khoa học Thái Nguyên

Tóm tắt: Mai táng và các tập tục chăm sóc linh hồn người quá cố là hiện tượng văn hóa có tác động nhất định đến đời sống xã hội nói chung và từng cộng đồng tộc người nói riêng. Đối với người Dao Quần Chẹt, nghi lễ mai táng người chết và các tập tục liên quan đến nghi lễ này góp phần tạo nên diện mạo văn hóa tộc người, chứa đựng giá trị nhân văn sâu sắc. Bên cạnh đó, cùng với những biến đổi của xã hội hiện nay, mai táng và các tập tục chăm sóc linh hồn người thân sau khi chết cũng có ảnh hưởng nhất định đến đời sống kinh tế - xã hội của cộng đồng người Dao Quần Chẹt. Bài viết này khảo cứu nghi lễ mai táng và các tập tục chăm sóc linh hồn người quá cố của người Dao Quần Chẹt ở xã Quần Chu, huyện Đại Từ, tỉnh Thái Nguyên, qua đó nêu lên những tác động của tập tục này đến đời sống của đồng bào Dao Quần Chẹt nơi đây.

Từ khóa: Tập tục mai táng, chăm sóc linh hồn người quá cố, Dao Quần Chẹt, tỉnh Thái Nguyên.

Abstract: Burial and deceased soul caring rituals are the cultural phenomena that impact the social life of each ethnic communities. For the Dzao Quan Chet, burial rituals make the ethnic cultural identity, embracing rich humanity values. Besides, along with many present social changes, burial and deceased soul caring rituals have impacted largely on the socio-economic life of the Dzao Quan Chet. This article initially examines the burial and deceased soul caring rituals of the Dzao Quan Chet in Quan Chu commune, Dai Tu district, Thai Nguyen province. It thereby points out the impacts of these rituals on the life of the Dzao Quan Chet in this area.

Keywords: Burial and deceased soul caring rituals, Quan Chet Dzao people, Thai Nguyen province.

Ngày nhận bài: 28/12/2020; ngày gửi phản biện: 5/1/2021; ngày duyệt đăng: 30/1/2021

Mở đầu

Mai táng, chăm sóc linh hồn của người quá cố là những tập tục luôn được coi trọng đối với mỗi cá nhân, gia đình, dòng họ và cộng đồng các tộc người ở nước ta. Bởi lẽ tập tục này gắn với quan niệm tâm linh, đạo đức của con người được lưu truyền qua nhiều thế hệ, phản

ánh tinh thần đạo hiếu của người sống đối với người đã khuất. Tuy nhiên, ngoài giá trị đối với đời sống tinh thần, tập tục mai táng cũng đang đặt ra một số vấn đề cần được xem xét, bởi những tác động tới đời sống mọi mặt của con người ở khu vực thành thị và nông thôn trong bối cảnh mới.

Quân Chu là xã miền núi của huyện Đại Từ, một trong những địa bàn cư trú tập trung người Dao Quần Chẹt ở tỉnh Thái Nguyên. Cộng đồng Dao Quần Chẹt có vốn văn hóa khá phong phú, mang đặc trưng riêng. Trong đó, sinh hoạt tín ngưỡng còn mang dấu ấn khá đậm nét mà mai táng và các tập tục chăm sóc linh hồn người thân sau khi chết là một biểu hiện. Hoạt động mai táng và các hình thức liên quan vốn tồn tại trong cộng đồng tộc người tuy chưa đựng những giá trị tích cực, nhưng cũng có tác động không mong muốn nhất định đến đời sống người Dao Quần Chẹt.

1. Tập tục mai táng và chăm sóc linh hồn người quá cố

Người Dao Quần Chẹt quan niệm có sự tồn tại của linh hồn sau khi chết cũng như tác động của linh hồn người đã khuất tới cuộc sống của con cháu. Đây là một trong những cơ sở chủ yếu để hình thành các hình thức mai táng của đồng bào, bao gồm việc thờ cúng linh hồn người quá cố. Vì vậy, tang ma với các nghi lễ liên quan đến mai táng, chăm sóc phần mộ của người đã khuất là biểu hiện sinh động về quan niệm, thực hành đối với linh hồn người chết.

Cũng như nhiều dân tộc ở nước ta, người Dao Quần Chẹt ở xã Quân Chu cho rằng, con người bao gồm hai bộ phận: linh hồn và thể xác. Phần xác là thực thể sinh vật chỉ tồn tại có giới hạn, còn phần hồn là bất diệt. Họ không phân biệt hồn nam và hồn nữ riêng cũng như sự khác biệt về số lượng, mà cho rằng ở mỗi con người đều có “ba hồn bảy vía” (*pham vắn thất pe*). Trong đó, hồn chính ở hai vai của con người, có vai trò “*chứng kiến mọi hành động của con người, giữ cho con người được sống, đồng thời tác động đến cảm xúc vui, buồn của con người*” (PV một thầy cúng người Dao Quần Chẹt, 60 tuổi ở xã Quân Chu, huyện Đại Từ). Hồn quyết định sự sống và mọi hoạt động của con người. Con người sống khỏe mạnh cũng có nghĩa là thể xác và linh hồn còn gắn bó với nhau; khi hồn lìa khỏi thể xác sẽ làm mất sự cân bằng tự nhiên dẫn đến ốm đau, chết chóc,... Khi con người chết đi không còn thể xác cho hồn trú ngụ nên hồn sẽ chuyển thành ma, được người Dao Quần Chẹt gọi là “*miến*”. Hồn ma được phân chia ở các nơi: Dương Châu đại điện (*Giàng Chiêu tại tịn*)¹, Bản mộ lý đầu (*Tuần mọng lầy tàu*); còn vía bay lơ lửng ở không trung. Do đó, người Dao Quần Chẹt có câu: “*Pham vắn lọ tẩy, thất vắn thăng thiên*” (ba hồn giáng xuống đất, bảy hồn/phách bay lên trời).

Người Dao Quần Chẹt tin rằng, cái chết là kết thúc sự sống ở trần gian nhưng lại sống ở thế giới khác. Khi một người chết đi là lúc họ trở về với tổ tiên ở thế giới bên kia để tiếp

¹ Theo quan niệm của người Dao, sau khi con người chết, linh hồn về với thế giới của tổ tiên, quê hương của người Dao Quần Chẹt chính là Dương Châu đại điện (vùng đất nay thuộc tỉnh Hồ Nam, Trung Quốc). Thầy cúng Bản Đức Báo (xóm Chiêm 1, xã Quân Chu, huyện Đại Từ) cho biết: “*Dương Châu đại điện là một điện lớn nằm ở hướng Bắc - vùng đất của người âm ở, quanh năm âm u, tối tăm*”.

tục tồn tại, mưu sinh và linh hồn sẽ sống ở đó mãi mãi. Song, linh hồn người chết vẫn luôn có mối liên hệ với thế giới người sống và tác động theo hướng phù trợ hoặc trách phạt nếu con cháu thờ phụng không chu đáo. Vì thế, trong tang ma có nghi thức tống vong, được thực hiện trước khi mang quan tài ra mộ, do một ông thầy *phủng mòng* (tống vong) và ba người cùng thực hiện, nhằm tống các loại thần trùng, ma quỷ ra khỏi nhà, không để chúng lẩn trốn ở nhà làm hại con người. Ông *phủng mòng* đi trước đọc thần chú phù phép vào dao, búa, gậy, rồi giao cho ba người mỗi người cầm một vật dụng đi theo sau tới chỗ nằm ngủ của vong nhân lúc sống. Đi đến đâu, họ dùng dao, búa, gậy đập vào chỗ đó và đọc lời tống khứ các loại tà ma ra đi. Họ tiến hành tống vong ba lần: lần thứ nhất quay quan tài, lần thứ hai nhắc quan tài ra cửa, lần thứ ba nhắc quan tài ra ở sân. Nếu chết bất đắc kỳ tử, theo người Dao Quần Chẹt là do người đó có tội nên bị trừng phạt, vì thế sau khi chôn cất, gia đình phải làm lễ xóa tội “*the sun*” để tránh hiểm họa cho con cháu, dòng tộc về sau. Nếu người chết chưa được xóa bỏ tội, linh hồn khó siêu thoát, luôn vất vưởng trần gian để quấy nhiễu cuộc sống của con người. Để xóa tội, gia đình mời thầy về làm lễ báo với tổ tiên, rồi thổi tù và thỉnh Ngọc Hoàng xuống chứng giám nghi lễ. Có điều đặc biệt là gia đình phải làm 72 hoặc 120 que tre, tượng trưng cho que thương thân. Lúc thực hành lễ, thầy cúng cầm nắm que ấy đập nát từng phần, vừa vãi ra sân nhà vừa nói: “*Phần thứ nhất gia tiên gánh cho một phần tội; phần thứ hai Địa chủ, Miếu chủ, hương hỏa gánh cho một phần tội; phần thứ ba trời, đất gánh cho một phần tội. Từ nay trở đi oan ức không để lại cho con cháu nữa*” (PV một thầy cúng ở xã Quân Chu, huyện Đại Từ).

Do quan niệm về cuộc sống của người chết ở “thế giới bên kia” nên trong tang ma và các nghi lễ liên quan đến tín ngưỡng của người Dao Quần Chẹt có tập tục chia của, bảo vệ linh hồn cho người mới mất, trả lễ cho thần linh, ma, tổ tiên,... Với ý nghĩa để người quá cố không bị đói khát, thiếu thốn “ở thế giới bên kia”, người Dao Quần Chẹt khi nhập quan cho người chết luôn đặt trong quan tài một túi gạo gọi là “gói của”. Túi gạo này được may bằng một mảnh vải trắng khâu thành vỏ gối hình vuông, và đổ vào đó một ít gạo tạo thành chiếc gối kê đầu cho người chết khi nằm trong quan tài. Đồng thời, họ lấy tiền vàng được làm từ giấy bản tạo thành các cọc tiền âm phủ đem rải ở trên chiếc chiếu, sau đó bó người chết vào quan tài. Theo thầy cúng Bàn Đức Báo, việc làm này thể hiện người chết luôn được nằm trên ngân tiền, với mong muốn có cuộc sống no đủ. Khi đưa người chết ra mộ, người Dao Quần Chẹt mang theo một “gánh của” trong đó gồm: gà, oản, 1 bò gạo... để chôn cùng với người chết.

Sau chôn cất ba ngày, gia đình làm lễ gọi hồn người chết từ mộ về nhà và chia tài sản. Trước hết, họ cúng một vị tổ tiên (thường là bố, ông của người mất), nhờ vị tổ tiên này đi đón hồn người chết về ngụ ở bàn thờ tạm tại nhà để con cháu cúng cơm hàng ngày. Theo đồng bào, linh hồn người mới mất yếu ớt nên sợ không biết đường về nhà, dễ bị các loại tà ma khác làm hại nên phải có người dẫn về. Tiếp đến, gia đình mang các đồ dùng cũ mà trước đây khi sống người chết đã dùng và những vật dụng mới do gia đình mua thêm để thầy cúng cầm từng cái hơ qua lửa với ý nghĩa “chia của” cho người mất.

Hình thức mai táng người chết của người Dao Quần Chẹt ở Quân Chu là địa táng. Việc lựa chọn địa điểm chôn cất người thân sau khi chết được cộng đồng đặc biệt coi trọng. Do quan niệm “sống có nhà, chết có mộ”, người Dao Quần Chẹt xem “ngôi mộ” là một trong những nơi cư ngụ của linh hồn người chết; là nơi để con cháu có thể viếng thăm, chăm sóc khi có điều kiện, thể hiện sự tưởng nhớ của người sống với người đã khuất. “Đào sâu chôn chặt” là cách thức mai táng vốn tồn tại lâu đời ở người Dao Quần Chẹt xã Quân Chu, họ không có tục bốc cốt thu xương và xây lại mộ mới cho người chết. Do đó, khi có người qua đời, người Dao Quần Chẹt thường chọn những mảnh đất ưng ý, thuận tiện cho việc trông coi mộ. Thông thường, họ mai táng tại những mảnh đất gần nhà hoặc trong phần đất sản xuất của các hộ dân để tiện chăm sóc. Bên cạnh đó, điều kiện quan trọng để chôn cất người thân tại địa điểm được chọn là gia chủ phải nhờ thầy cúng xem hướng, địa thế của mảnh đất có hợp phong thủy hay không, rồi mới tiến hành các nghi thức mai táng.

Có thể nói, tập tục mai táng và chăm sóc linh hồn người chết thể hiện rõ nét quan niệm của người Dao Quần Chẹt về vai trò, vị trí của linh hồn sau khi chết, cũng như những tác động của linh hồn đó tới cuộc sống của con người. Qua tập tục mai táng cho thấy, địa táng là hình thức chôn cất truyền thống của người Dao Quần Chẹt ở nơi đây.

2. Một số tác động của tập tục mai táng và chăm sóc linh hồn người quá cố đến đời sống người Dao Quần Chẹt

Các nghi thức chôn cất, chăm sóc linh hồn người đã chết là một trong những cách thức thể hiện đạo hiếu, niềm tiếc thương của người thân đối với người đã khuất. Các tập tục liên quan đến mai táng người chết, thờ phụng người thân sau khi chết có vai trò quan trọng trong đời sống tinh thần của con người, góp phần giáo dục đạo hiếu và bảo tồn bản sắc tộc người trong bối cảnh đô thị hóa và hội nhập hiện nay. Song, mai táng và một số tập quán chăm sóc phần mộ, linh hồn người chết cũng có ảnh hưởng nhất định đến đời sống của cộng đồng tộc người nói riêng và địa phương nói chung.

Người Dao Quần Chẹt không trực tiếp tảo mộ cho tổ tiên, song cứ mỗi dịp Tết Thanh minh đều tiến hành cúng tế tại gia và hóa tiền vàng với mục đích để tổ tiên “tự tu sửa” phần mộ ở thế giới bên kia. Một số trường hợp đặc biệt như mồ mả bị hư hỏng do ảnh hưởng mưa bão, sập lún..., con cháu mới mang lễ đến tận mộ, nhờ thầy cúng cầu khẩn các vị thần long mạch, thần thổ địa và thầy chọn đất để chôn mộ chủ (nếu vị thầy đó đã mất), xin các vị thần linh, tổ tiên cho phép sửa sang lại ngôi mộ. Cũng liên quan đến tập quán chăm sóc linh hồn người đã khuất, người Dao Quần Chẹt có tục tảo mộ tượng trưng “*Chày châu*”, là nghi lễ nhỏ nằm trong chuỗi các nghi lễ thờ cúng tổ tiên dòng họ hay còn gọi là lễ tách tổ để lập nhà thờ tổ mới. Vào dịp Thanh minh nếu con cháu cúng tảo mộ cho tất cả tổ tiên trong họ thì ở lễ *Chày châu* chỉ những người được xếp vào hội đồng các cụ tổ của dòng họ mới được tảo mộ vào dịp này. Các tổ tiên được tảo mộ dựa trên những tiêu chí như: người đầu tiên lập nên dòng họ tức cụ tổ cao nhất; có chức tước, địa vị trong xã hội; những người trông giữ nhà tổ

trong đời mình hoàn thành đầy đủ các công đoạn tách tổ và đã được cấp sắc. Các cụ tổ được ghi vào gia phả dòng họ, con cháu dựa vào đó để tính số ngôi mộ giả sẽ lập trong lễ *Cháy châu*. Do vậy, mục đích của lễ này nhằm cảm tạ công ơn của những người có công với dòng họ (hội đồng các cụ tổ của dòng họ), nhờ các cụ tổ giữ gìn nhà tổ, duy trì phát triển dòng họ mà hôm nay con cháu có nhà tổ gốc để tách tổ. Nghi lễ *Cháy châu* trải qua ba cấp độ từ thấp đến cao: Bình bình tế các cụ tổ “*Pèng pèng cháy*”, Trung tế “*Chông cháy*”, và Thượng tế “*Chạng cháy*”. Các mức độ được thể hiện khác nhau, từ nghi thức thực hành cho đến lễ vật chuẩn bị. Để tổ chức nghi lễ này, ngay từ đầu năm, dòng họ phải làm lễ hứa với tổ tiên là cuối năm sẽ làm lễ. Suốt quá trình đó, người nhà nuôi lợn, trâu, gà, chuẩn bị lương thực và tích góp tiền phục vụ cho việc tiến hành lễ. Cách ngày tổ chức lễ khoảng một tháng, người trông giữ nhà tổ họp bàn anh em trong dòng họ hoặc chi họ về kế hoạch tổ chức; thực hiện lễ nhỏ báo cáo về việc dòng họ chuẩn bị tổ chức lễ *Chạng cháy* cho các cụ tổ ở nhà tổ; tiến hành dựng một cái lều ở ngoài vườn, thả 12 bộ tranh Tam Thanh; đắp các mộ giả tương ứng với số lượng các ông cụ tổ được tảo mộ, trên mộ cắm những tờ sớ của từng vị. Thực hiện nghi lễ này cần phải có sự phối hợp của bốn thầy cúng: *chỉ mục say* (thầy cả) chịu trách nhiệm cúng tế các cụ tổ ở mộ; hai thầy *shing khinh* và *khoi tàn* phụ trách cúng Tam Thanh và các thần linh khác ở đàn cúng; thầy *bâu quả* (thầy đồng) người truyền ý chỉ của thần linh, tổ tiên.

Nhìn chung, để thực hiện chu tất các nghi lễ liên quan đến tập tục chăm sóc linh hồn người đã khuất, mỗi gia đình, dòng họ Dao Quần Chẹt cần tích góp về kinh tế để chuẩn bị lễ vật, mâm cỗ phục vụ nghi lễ và mời làng xóm đến dự, chia sẻ với gia đình, dòng họ. Chẳng hạn, đối với nghi lễ tảo mộ tượng trưng chỉ tính riêng lễ vật phải chuẩn bị 1 con trâu, 1 con dê, lợn, gà và nhiều lễ vật khác,... Với người Dao Quần Chẹt ở Quân Chu, hoạt động sinh kế chủ yếu dựa vào sản xuất nông nghiệp, đời sống còn nhiều thiếu thốn, thì khoản chi phí đó là một vấn đề khó khăn đối với các hộ gia đình.

Mặc dù những năm gần đây, để giảm chi phí và thời gian thực hiện, người Dao Quần Chẹt đã đổi mới nghi lễ với các hình thức: lồng ghép các lễ nghi với nhau như ghép tổ chức Tết nhậy với tảo mộ tượng trưng...; có sự hỗ trợ của thầy bạn trong cúng tế. Nếu trước đây lễ cúng chỉ có một hoặc hai thầy cúng đảm nhiệm các nghi thức và đọc các bài cúng thì nay bất kỳ một nghi thức lớn hay nhỏ đều có sự hỗ trợ đọc lời cúng của các thầy bạn được mời đến giúp đỡ để nghi lễ diễn ra nhanh hơn, từ đó giảm bớt công sức của thầy cúng chính cũng như chi phí cho việc tổ chức mâm cỗ của gia chủ. Đặc biệt, với cách biến báo của các thầy cúng, nên những lễ vật quy định theo truyền thống có thể thay bằng thứ khác, nếu trước kia cần một con lợn để cúng thì nay người ta có thể quy ước bằng 3 con gà. Đây thực sự là một biện pháp hiệu quả để giảm thiểu tốn kém cho gia chủ.

Tuy vậy, các nghi lễ cúng tế các vị thần linh, cúng các ông tổ dòng họ hay các lễ vật đó tượng trưng cho ý nghĩa tâm linh, nhằm tạ tội nguyện những ước mong mang lại điều tốt đẹp cho linh hồn người chết và cuộc sống của con cháu thì vẫn phải đảm bảo đầy đủ về số lượng, thể loại lễ vật theo tập tục truyền thống. Do đó, vấn đề chi phí cho việc thực hiện các nghi lễ

liên quan đến chăm sóc linh hồn người chết cũng là một trong những yếu tố tác động đến nguồn lực kinh tế của người Dao Quần Chẹt, mà hiện nay cần được quan tâm xem xét, trên cơ sở vẫn đảm bảo duy trì các giá trị văn hóa truyền thống, nhu cầu tâm linh của cộng đồng tộc người. Nghiên cứu cho thấy, mai táng theo truyền thống của người Dao Quần Chẹt ở Quân Chu có ảnh hưởng nhất định đến công cuộc xây dựng đời sống văn hóa nông thôn mới. Ở địa phương, các cơ quan chức năng trên cơ sở quán triệt các Chỉ thị, Nghị quyết của Đảng và Nhà nước về thực hiện nếp sống văn minh trong việc cưới, việc tang và lễ hội như Chỉ thị số 14/1998/CT-TTg của Thủ tướng Chính phủ; Quyết định số 308/QĐ-TTg ngày 25/11/2005 của Thủ tướng Chính phủ,... Song, hiệu quả của việc thực hiện nếp sống văn minh trong việc tang còn một số tồn tại đối cộng đồng người Dao Quần Chẹt ở địa phương mà trước hết được thể hiện qua tập tục mai táng người chết.

Từ năm 1997 trở lại đây, ở xã Quân Chu đã có khu chôn cất riêng nhưng trong cộng đồng người Dao Quần Chẹt vẫn tồn tại hình thức mai táng theo phong tục truyền thống. Việc duy trì tập quán chôn cất mồ mà theo ý nguyện gia đình đã ảnh hưởng đến cuộc sống của người dân và hoạt động quản lý, quy hoạch đất đai tại địa phương. Những ngôi mộ được chôn ở gần đường đi hoặc trên đất canh tác đã tạo ra những trở ngại về hoạt động giải tỏa mặt bằng để xây dựng, nâng cấp hệ thống cơ sở hạ tầng, gây khó khăn cho các cơ quan chức năng ở địa phương trong việc sử dụng nguồn tài nguyên đất nhằm phục vụ công tác thực hiện các chính sách đầu tư của Đảng, Nhà nước và doanh nghiệp trong quá trình xây dựng nông thôn mới. Vấn đề đầu tư phát triển cơ sở hạ tầng, kinh tế địa phương trong tương lai cũng sẽ gặp những khó khăn nhất định. Đặc biệt, xã Quân Chu đang đầu tư để khai thác các nguồn tài nguyên với mong muốn sẽ là điểm đến hấp dẫn đối với khách du lịch thì vấn đề bảo đảm mỹ quan nông thôn phải được coi trọng. Với một số ngôi mộ chôn gần khu vực nhà ở của người dân, gây ô nhiễm không khí, ô nhiễm nguồn nước... ảnh hưởng không nhỏ đến việc đảm bảo vệ sinh môi trường, an toàn sức khỏe cho cộng đồng người Dao Quần Chẹt nơi đây trong hiện tại và tương lai.

Hình thức địa táng gắn với đó là tập tục chọn địa điểm chôn cất đã ảnh hưởng đến nguồn đất canh tác và tình hình sản xuất nông nghiệp ở địa phương. Khảo sát tại xã Quân Chu cho thấy, trên một số phần đất sản xuất của gia đình và đất sản xuất chung của xã có các phần mộ được chôn tại đó, ở một vài đôi chèo còn xuất hiện nhiều ngôi mộ của chi họ, dòng họ. Việc chôn cất người chết không theo quy hoạch chung đã ảnh hưởng đến sản xuất nông nghiệp ở địa phương, cụ thể là các phần mộ đặt trên phần đất canh tác, dẫn tới việc thu hẹp và gây lãng phí nguồn đất sản xuất. Mặt khác, trong điều kiện phát triển khoa học kỹ thuật hiện nay, việc áp dụng các phương tiện kỹ thuật vào phục vụ sản xuất, tăng năng suất cây trồng phần nào bị hạn chế, bởi trong quan niệm tâm linh của người dân vẫn sợ ảnh hưởng đến người chết được chôn tại các phần mộ. Hơn nữa, việc quy hoạch đất đai để canh tác theo các mô hình sản xuất mới nhằm thúc đẩy hiệu quả kinh tế nông nghiệp cũng gặp khó khăn.

Một số bất cập này đã gián tiếp ảnh hưởng đến kinh tế của từng hộ gia đình nói riêng và địa phương nói chung.

Như vậy, tập tục mai táng và chăm sóc linh hồn người thân sau khi chết của người Dao Quần Chẹt ở Quân Chu vừa chứa đựng những giá trị quan trọng trong đời sống tinh thần tộc người, đồng thời có những ảnh hưởng đến hoạt động sản xuất, sự tích lũy tài sản của các hộ gia đình và vấn đề môi trường sống, sức khỏe cộng đồng,... Vấn đề đặt ra là cần có những cách thức, giải pháp phù hợp trong việc thực hiện các nghi thức liên quan đến mai táng và chăm sóc linh hồn người thân sau khi chết với mục đích vừa bảo tồn bản sắc văn hóa, đảm bảo nhu cầu đời sống tâm linh của người dân, vừa hạn chế được một số tác động bất lợi đến đời sống của cộng đồng tộc người ở địa phương.

Theo chúng tôi, để hạn chế sự ảnh hưởng của tập tục chôn cất ở người Dao Quần Chẹt đối với môi trường, sức khỏe, cảnh quan nông thôn và tránh lãng phí nguồn đất sản xuất, thì cần thực hiện việc chôn cất mồ mã quy tập theo nghĩa trang của địa phương. Do đó, các cơ quan chức năng cần có những giải pháp nhằm nâng cao ý thức người dân về việc thực hiện mai táng người thân tại nghĩa trang chung. Tuy vậy, tập quán mai táng đối với các tộc người ở nước ta nói chung và người Dao Quần Chẹt ở Quân Chu nói riêng đều hết sức quan trọng, bởi lễ tang ma thể hiện tâm nguyện của con người, mang tính tâm linh, gắn với đời sống tinh thần của mỗi cá nhân, gia đình và cả dòng họ. Tập tục gắn với các quan niệm trong mai táng vốn đã ăn sâu trong ý niệm của cộng đồng, phản ánh bản sắc văn hóa tộc người, nên việc tuyên truyền cải biến các quan niệm, tập quán liên quan đó là hết sức khó khăn. Do vậy, nội dung các giải pháp tuyên truyền và thực hiện phải phù hợp với bối cảnh, tâm lý của đồng bào dựa trên cơ sở vừa duy trì bản sắc văn hóa dân tộc, vừa đảm bảo thể hiện đạo hiếu của con người.

Theo đó, cần tuyên truyền lồng ghép thông qua các hội nghị ở thôn, xã, các tổ chức đoàn thể về những tác động tiêu cực của tập quán chôn cất người chết không quy tập tại nghĩa trang chung đối với cuộc sống của mỗi gia đình, dòng họ cư trú trên địa bàn xã hiện nay và tương lai. Đặc biệt, đối tượng tuyên truyền cần thiết chú trọng vai trò của những người có uy tín trong cộng đồng như thầy cúng và các già làng, người trông giữ nhà tổ, bởi vì họ là những người am hiểu sâu sắc về các quan niệm liên quan đến vấn đề tâm linh, nắm giữ các tập tục truyền thống của dân tộc. Trong văn hóa người Dao Quần Chẹt, bên cạnh thầy cúng, vai trò của người trông giữ nhà tổ ở các dòng họ và hội đồng già làng có vị trí hết sức quan trọng trong mọi sinh hoạt của cộng đồng. Do đó, nếu cải biến được một số quan niệm trong tập tục mai táng đối với họ thì đây sẽ là đội ngũ “tuyên truyền viên” có hiệu quả ở thôn/bản, tạo được sự đồng thuận trong nhân dân, góp phần giải quyết tình trạng chôn cất mồ mã rải rác theo ý nguyện của các gia đình. Từ đó, tạo cơ sở cho công tác di chuyển các phần mộ riêng lẻ về nghĩa trang tập trung của địa phương, đảm bảo hoạt động mai táng vừa phù hợp với truyền thống văn hóa, vừa đáp ứng được yêu cầu phát triển kinh tế - xã hội và bảo vệ môi trường ở địa phương.

Kết luận

Trong công cuộc xây dựng nền văn hóa mới hiện nay cần giữ gìn và phát huy các giá trị văn hóa của tộc người, song cũng phải đảm bảo điều kiện tích lũy kinh tế để ổn định cuộc sống và phát triển kinh tế - xã hội của người dân. Việc thực hiện các nghi lễ, tập tục mai táng theo phong tục tập quán của các dân tộc là cần thiết, nhằm đảm bảo tính truyền thống, giữ được bản sắc, nhưng song song với đó cần có giải pháp phù hợp nhằm hạn chế các tác động bất cập tới đời sống của cộng đồng tộc người.

So với một số địa phương ở khu vực thành phố, thị trấn của Thái Nguyên, quỹ đất của xã còn tương đối nhiều, song với tác động của quá trình đô thị hóa hiện nay việc đảm bảo quỹ đất để canh tác, đất ở sẽ là vấn đề cần quan tâm ở địa phương trong tương lai. Do đó, thực trạng chôn cất mồ mà thiếu tập trung sẽ tác động không nhỏ đến nguồn đất phục vụ nhu cầu sản xuất, nhà ở và quy hoạch xây dựng các dịch vụ khác ở địa phương. Hơn nữa, hiện nay ô nhiễm môi trường không chỉ là vấn đề cần đặc biệt quan tâm đối với khu vực thành thị, mà ở nông thôn việc đảm bảo môi trường sinh thái trong lành, an toàn sức khỏe cho con người cũng đang là vấn đề cần được chú trọng. Trong đó, cần thiết phải xem xét đến nguồn ô nhiễm từ việc chôn cất mồ mà không theo khu vực quy tập riêng.

Các cơ quan chức năng, chính quyền địa phương cần có giải pháp thiết thực, phù hợp hơn nữa nhằm khắc phục những tác động của tập tục mai táng đến đời sống tộc người, trong đó cần thiết phải tìm hiểu một cách sâu sắc các phong tục tập quán, đời sống tâm linh liên quan đến mai táng của các tộc người để có những chính sách, giải pháp phù hợp hơn, nhằm mục đích vừa bảo tồn các giá trị văn hóa tộc người nhưng vừa đảm bảo đời sống kinh tế - xã hội của người dân.

Tài liệu tham khảo

1. Bế Viết Đăng, Nguyễn Khắc Tụng, Nông Trung, Nguyễn Nam Tiến (1971), *Người Dao ở Việt Nam*, Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội.
2. Phạm Quang Hoan, Hùng Đình Quý (Chủ biên, 1999), *Văn hóa truyền thống người Dao ở Hà Giang*, Nxb. Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
3. Lý Hành Sơn (2003), *Các nghi lễ chủ yếu trong chu kỳ đời người của nhóm Dao Tiền ở Ba Bể, Bắc Kạn*, Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội.
4. Nguyễn Ngọc Thanh (Chủ biên, 2015), *Người Dao Quần Chẹt ở miền núi và Trung du Bắc Bộ*, Nxb. Thế giới.
5. Mai Thị Hồng Vĩnh (2020), *Thờ cúng tổ tiên của người Dao Quần Chẹt ở Thái Nguyên*, Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội.